

Vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į socialinės globos įstaigą patirtis: literatūros apžvalga

Jūratė CHARENKOVA

Vilniaus universiteto

Socialinio darbo katedra

Universiteto g. 9/1

Tel. 85 266 7610

El. paštas: jurate.charenkova@fsf.vu.lt

Santrauka. *Persikėlimas į globos įstaigą būnant vyresnio amžiaus yra vienas iš reikšmingiausių ir daugiausiai streso sukeliančių įvykių, dažnai pagal išgyvenimo kompleksiskumą lyginamas su sutuoktinio mirtimi ar skrybomis. Persikėlimas į globos įstaigą yra iššūkis įprastam gyvenimo stiliui: vyresnio amžiaus asmuo turi nutraukti daugybę įprastų socialinių ryšių, mėgstamų veiklų, prisitaikyti prie naujos socialinės ir fizinės aplinkos, naujos dienos struktūros. Autonomijos ir kasdienių gyvenimo sprendimų kontrolės lygio sumažėjimas, santykių su šeimos nariais pokyčiai, bandymas sukurti naujus namus globos įstaigoje reikalauja nemažai adaptacinių pastangų iš vyresnio amžiaus asmens ir kelia iššūkį jo tapatumui ir gerovei. Kita vertus, persikėlimas į globos įstaigą ne tik sukuria vyresnio amžiaus asmenims naujus iššūkius, bet ir atveria naujų galimybių – nuolatinis personalo buvimas šalia užtikrina saugumo jausmą, yra galimybių susirasti naujų draugų, išbandyti naujus užsiėmimus, t. y. sudaro galimybių rekonstruoti tapatumą.*

Pagrindiniai žodžiai: *vyresnio amžiaus asmenys, persikėlimo į globos įstaigą patirtis, globos įstaigos, tapatumas, gerovė.*

Įvadas

Visuotinio Europos ir pasaulio gyventojų senėjimo kontekste socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims svarba ir aktualumas šiuolaikinėje socialinių paslaugų sistemoje didėja (Žalimienė, 2007). Šeimos globos funkcijų silpnėjimas, susijęs su gausėjančiu nepilnų šeimų skaičiumi, nestabilia šeimos struktūra ir šeimos narių teritoriniu mobilumu (pavyzdžiui, migracija), giminystės ryšių tinklus daro fragmentiškus ir mažina šeimos narių galimybes rūpintis vyresnio amžiaus giminaičiais. Šios priežastys lemia institucinių (formalių) socialinės globos paslaugų vyresnio amžiaus asmenims reikalingumą ir didėjančią šių paslaugų paklausą (Kanopienė ir Mikulionienė, 2006).

Persikėlimas į naują vietą gali būti iššūkis daugumai žmonių, taigi logiška daryti prielaidą, kad vyresnio amžiaus asmenų patirtis persikėlus į globos įstaigą bus panaši į kiekvieno kito persikėlimą patyrusio asmens (Jungers, 2010; Johnson ir Bibbo, 2014). Kita vertus, kitaip nei vyresnio amžiaus asmenys, didžioji besikraustančių žmonių dalis gali pasiimti su savimi daugumą daiktų ir gali tikėtis, kad ir naujuose namuose galės savimi pasirūpinti. Vyresnio amžiaus asmenys dažnai yra priversti palikti didžiąją dalį asmeninių daiktų, nes globos įstaigose jų asmeninė erdvė bus ribota, ir

turi pripažinti, kad nebegali savimi pasirūpinti, ypač kai persikėlimas į globos įstaigą yra atsakas į sveikatos krizę. Dėl šių priežasčių vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo patirtis būna kompleksiškesnė ir sudėtingesnė patiriamų išgyvenimų atžvilgiu – tai yra kritinis momentas persikeliančiojo gyvenime ir kiekvienu atveju unikali patirtis (Wilson, 1997; Riedl, Mantovan ir Them, 2013).

Persikėlimas gyventi į globos įstaigą tiek moksliniame diskurse, tiek pačių vyresnio amžiaus asmenų vieningai yra laikomas vienu iš reikšmingiausių gyvenimo pereinamųjų laikotarpių (angl. *transition*) bei vienu daugiausiai streso sukeliančių įvykių vyresniame amžiuje (Wilson, 1997; Lowis ir kt., 2005; Cheek ir kt., 2006). Teigiama, kad tapimas globos įstaigos gyventoju yra tik šiek tiek mažiau streso sukeliantis įvykis nei sutuoktinio mirtis ar skyrybos (Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Rijnaard ir kt., 2016). Dažnai persikėlimas į globos įstaigą yra neplanuotas įvykis, reikalaujantis didelių vyresnio amžiaus asmens adaptacinių pastangų ir sukeliantis reikšmingų jo gyvenimo stiliaus pokyčių (Reed, Payton ir Bond, 1998; Aminzadeh ir kt., 2009).

Patekus į globos namus kyla paliktumo, neužtikrintumo, namų netekties jausmų (Lee, 2001). Persikėlimas į globos įstaigą įprastai asocijuojasi su neigiamų padarinių įvairove: persikėlęs į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmuo susiduria su privatumo ir autonomijos sumažėjimu, išgyvena tapatumo krizę, krenta jo gerovės lygis, jam tenka nutraukti daugybę ilgalaikių ryšių, o užmegzti naujų ryšių ar atkurti senus ryšius naujoje aplinkoje yra sudėtinga, nebegali tęsti įprasto gyvenimo stiliaus, užsiimti mėgstama laisvalaikio ar socialine veikla, turi prisitaikyti prie naujo dienos režimo, keisti nusistovėjusią savo dienotvarkę ir pan. (Aminzadeh ir kt., 2009; Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Rijnaard ir kt., 2016).

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, tiek globos įstaigų skaičius Lietuvoje, tiek ir vyresnio amžiaus gyventojų skaičius jose auga. 2013 m. 102 globos įstaigose gyveno 4,6 tūkst. asmenų, 2015 m. 110 socialinės globos įstaigų gyveno 5 tūkst. vyresnio amžiaus asmenų, 2016 m. 107 globos įstaigose vyresnio amžiaus asmenims buvo 5,1 tūkst. gyventojų. Socialinės globos įstaigose gyvenančių (toliau – socialiai globojamų) vyresnio amžiaus asmenų skaičiaus augimas rodo, kad kasmet vis daugiau vyresnio amžiaus žmonių susiduria su persikėlimo į globos įstaigą iššūkiu. Senstant visuomenei ir ilgėjant tikėtinaai gyvenimo trukmei šios persikėlimo patirties analizės aktualumas didėja tiek Lietuvoje, tiek ir visame pasaulyje.

Analizuojant Lietuvos akademinį diskursą vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą tematika buvo pastebėtas literatūros trūkumas šia tema – rastas vienas Naujanienės ir Vaškevičiūtės (2011) straipsnis, kuriame analizuojama vyresnio amžiaus asmenų apsisprendimo gyventi globos įstaigose patirtis, tačiau jame tiriami apsisprendimą lėmę veiksniai, o ne persikėlimo patirtis. Analizuojant užsienio mokslinę literatūrą pastebėta, kad yra studijų, analizuojančių persikėlimo į globos įstaigą metu vyresnio amžiaus asmenų patiriamus išgyvenimus (Anderson, Petterson ir Sidenvall, 2007; Jungers, 2010; Fraher ir Coffey, 2011 ir kt.), tačiau stokojama bandymų šias studijas sisteminti, sujungti. Lee, Woo ir Mackenzie (2002) atliko kritinę literatūros, susijusios su vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą patirtimis, apžvalgą – buvo apžvelgti 1970–2000 metų straipsniai, analizuojantys, kaip vyresnio amžiaus asmenys įveikia stacionarios globos iššūkius, tačiau šios apžvalgos dėmesio centre buvo prisitaikymo procesas po persikėlimo, nebuvo susitelkta į pirminę persikėlusio asmens patirtį, neanalizuotas persikėlimo poveikis vyresnio amžiaus asmens tapatumui ir gerovei.

Kadangi vis daugiau vyresnio amžiaus asmenų ima naudotis globos sistemos paslaugomis, ypač aktualu tirti šią sritį siekiant, kad būtų užtikrinta šiems asmenims teikiama globos paslauga,

taigi ir jų gyvenimo kokybę. Supratęs vyresnio amžiaus asmens išgyvenimus, galima priimti labiau į asmenį orientuotą požiūrį ir imtis veiksmų, kurie padėtų sumažinti neigiamus persikėlimo padarinius. Šios žinios padėtų globos įstaigų socialiniams darbuotojams efektyviau atliepti į globos įstaigą persikeliančių vyresnio amžiaus asmenų poreikius ir palengvinti jų adaptaciją naujoje aplinkoje, o socialiniams politikams padėtų kurti labiau į vyresnio amžiaus kliento poreikius orientuotas socialines paslaugas.

Šio *straipsnio tikslas* – aptarti esminius pokyčius, su kuriais pirmus dvejus metus po persikėlimo į globos įstaigą susiduria vyresnio amžiaus asmenys. Šių pokyčių įtaka vyresnio amžiaus asmens tapatumui ir gerovei bus atskleista remiantis Giddens (2000) tapatumo teorija bei Ryan ir Deci (2000) apsisprendimo (angl. *self-determination*) teorija.

Giddens (2000) teigimu, tapatumą kuria daugybė daugmaž reikšmingų pokyčių viso gyvenimo laikotarpiu, taigi į gyvenimą galima žiūrėti kaip į virtinę lūžių – persikėlimas į globos įstaigą yra gyvenimo lūžio pavyzdys. Visi gyvenimo lūžiai, anot Giddens (2000), suponuoja tiek praradimus, tiek potencialius laimėjimus juos patiriančiam asmeniui. Tai reiškia, kad persikėlęs gyventi į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmuo ne tik patiria įvairias netektis (pavyzdžiui, palieka savo įprastą, pažįstamą aplinką, draugus), bet jam atsiveria ir naujų galimybių (pavyzdžiui, nauji draugai įstaigoje). Taigi apie gyvenimą globos įstaigoje galima kalbėti ne tik kaip apie stresinę situaciją, sukeliančią vyresnio amžiaus asmens tapatumui daug iššūkių, bet ir kaip apie gyvenimo įvykį, kuris tapatumui atveria naujų, pozityvių galimybių.

Giddens (2000) pažymi, kad „aš“ tapatumui yra svarbus gebėjimas išsaugoti tam tikrą gyvenimo stilių – daugmaž integruotą asmens pasirinkimų, tapusių rutina gyvenimo praktikų rinkinį: pavyzdžiui, rutiniškus rengimosi, valgymo įpročius, veiklos būdus ir pasirinktą bendravimo su kitais aplinką. Šios praktikos pasirenkamos ne tik todėl, kad patenkina praktinius poreikius, bet ir todėl, kad įkūnija konkretų „aš“ tapatumą. Persikėlęs į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmuo susiduria su nauja fizine ir socialine aplinka, naujais žmonėmis, nauja kasdiene rutina. Šie pokyčiai turi didžiulį poveikį vyresnio amžiaus asmens galimybei tęsti įprastą gyvenimo stilių, taigi kelia grėsmę jo tapatumui ir gerovei.

Remiantis apsisprendimo teorija (Ryan ir Deci, 2000), asmens gerovė ir sėkmingas funkcionavimas priklauso nuo jo socialinės aplinkos sąlygų, kurios gali skatinti arba, atvirkščiai, užkirsti kelią asmenybės augimo ir sveiko psichologinio vystymosi procesams. Siekiant užtikrinti asmens gerovę ir sėkmingą socialinį funkcionavimą, svarbu, kad asmens socialinė aplinka sudarytų sąlygas patenkinti tris esminius universalius psichologinius poreikius: kompetencijos – poreikis kontroliuoti ir valdyti aplinką, gebėti efektyviai atliepti aplinkos iššūkius, susietumo (angl. *relatedness*) – poreikis turėti prasmingus socialinius ryšius – ir autonomijos – poreikis turėti įtaką gyvenimą veikiantiems sprendimams, kontroliuoti gyvenimo eigą. Svarbu paminėti, kad pagal šią teoriją autonomija nereiškia nepriklausomybės, ji apima laisvą valią (angl. *free will*) veikti remiantis savo interesais ir vertybėmis. Toks autonomijos traktavimas svarbus turint omenyje, kad senstant asmens nepriklausomybės lygis mažėja, tačiau autonomijos poreikis išlieka. Ryan ir Deci (2000) teigimu, asmuo negali patirti gerovės jausmo, jei negali patenkinti visų trijų poreikių.

Socialinė aplinka, kuri sudaro galimybių kompetencijos poreikio raiškai, tačiau neužtikrina susietumo poreikio patenkinimo, ilgainiui prives prie gerovės lygio smukimo. Ribojanti socialinė aplinka sutrikdo saviraiškos galimybes, o tai gali lemti ne tik asmens iniciatyvumo ir atsakomybės stygių, bet ir skatinti stresą ir psichopatologijas, sąlygų išnaudoti atsiradimą. Tradiciškai glo-

bos įstaigų aplinka laikoma ribojančios socialinės aplinkos pavyzdžiu. Persikėlęs į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmuo yra priverstas nutraukti daugelį ilgalaikių socialinių ryšių, dažnai neturi galimybės veikti su jo gerove susijusių kasdienio gyvenimo sprendimų, turi prisitaikyti prie naujų dienos režimo ir aplinkos reikalavimų, dažnai susiduria su pernelyg globojančiu personalo elgesiu. Šie veiksniai tampa iššūkiu socialiai globojamų vyresnio amžiaus asmenų autonomijos, kompetencijos ir susietumo poreikių raiškai bei patenkinimui, taigi ir jų gerovei.

Tyrimo metodika

Šio straipsnio *tyrimo objektas* – esminiai pokyčiai, su kuriais pirmuosius dvejus metus po persikėlimo į globos įstaigą susiduria vyresnio amžiaus asmenys. Siekiant įgyvendinti straipsnio tikslą – atskleisti šiuos esminius pokyčius – EBSCO (VU) duomenų bazėje 2017 m. birželio-liepos mėnesiais buvo atlikta tikslinga literatūros paieška.

Analizei straipsniai buvo atrinkti naudojant šiuos atrankos kriterijus:

- 1) mokslinis straipsnis publikuotas recenzuojamame mokslo žurnale;
- 2) pilno teksto straipsnis anglų kalba;
- 3) straipsnyje analizuojama vyresnio amžiaus asmenų patirtis praėjus ne daugiau kaip dviem metams po persikėlimo. Šis kriterijus įtrauktas siekiant atskleisti pirminę vyresnio amžiaus persikėlimo patirtį ir jo patiriamus pokyčius.

Svarbu pažymėti, kad autorės atlikta literatūros apžvalga apsiriboja vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo gyventi į globos įstaigą visam laikui patirtimi (straipsniai, skirti patirčiai persikeliant iš vienos globos įstaigos į kitą ar iš globos įstaigos į ligoninę analizuoti, straipsniai, kuriuose analizuojamos vyresnio amžiaus asmenų nuostatos persikėlimo į globos įstaigą atžvilgiu, bet jie patys dar negyvena globos įstaigoje, nebuvo įtraukti į analizę). Tokie kriterijai – straipsnyje naudoti tyrimo metodai (kiekybiniai, kokybiniai ar mišrūs), šalis, kurioje vyko tyrimas, tiriamųjų sveikatos būklė (sąlygiškai sveiki ar su demencija), straipsnio leidimo metai – atrankai nebuvo svarbūs.

Tyrimas vyko dviem etapais. Pirminei paieškai buvo vartojami tokie raktiniai žodžiai: *moving to nursing home, residential care transition* ir šių žodžių sinonimai; *experiences, feelings* bei kiti panašūs terminai. Šios atrankos metu buvo rasti 132 straipsniai. Pirmojo tyrimo etapo metu buvo atmesti besidubliuojantys straipsniai ir atrinkti tyrimai, kurie, vertinant pagal straipsnio pavadinimą ir santraukoje pateiktą informaciją, galimai atitiko tyrimo atrankos kriterijus. Straipsniai, kurie neatitiko bent vieno iš įtrauktinų kriterijų, buvo atmesti. Atvejais, kai iš straipsnio pavadinimo ar santraukoje pateiktos informacijos nebuvo galima identifikuoti, ar publikacija atitinka pasirinktus įtrauktinus kriterijus, toks straipsnis buvo įtraukiamas į antrąjį – viso straipsnio teksto peržiūros etapą. Iš viso tokių straipsnių buvo 39. Antrajame tyrimo etape, susipažinus su visu kiekvienos atrinktos publikacijos tekstu ir atmetus tas publikacijas, kurios neatitiko bent vieno tyrimo atrankos kriterijaus ar analizuojamos temos, galutinei analizei buvo atrinkta 14 straipsnių.

Šie straipsniai buvo įdėmiai perskaityti siekiant identifikuoti pagrindines temas ir juose aprašomus persikėlimo į globos įstaigą nulemtus pokyčius vyresnio amžiaus asmenų gyvenime. Analizės metu gauti duomenys interpretuojami remiantis Ryan ir Deci (2000) apsisprendimo (angl. *self-determination*) bei Giddens (2000) tapatumo teorijų idėjomis.

Rezultatai

Toliau aptariamos pagrindinės straipsnių vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą tematika analizės metu išryškėjusios temos:

- persikėlimo į globos įstaigą priežastys,
- vyresnio amžiaus asmens dalyvavimas priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą,
- pokyčiai, su kuriais persikėlęs į globos įstaigą susiduria vyresnio amžiaus asmuo,
- namų pojūčio globos įstaigoje sukūrimas ir
- adaptacijos po persikėlimo į globos įstaigą procesas.

Persikėlimo į globos įstaigą priežastys

Analizuojant vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigas patirtį svarbu atkreipti dėmesį į priežasčių, kurios lėmė šį sprendimą, įvairovę. Persikėlimo priežastys atskleidžia vyresnio amžiaus asmens gyvenimo aplinkybes, kurios veikia tolesnės jo adaptacijos globos įstaigoje sėkmę.

Viena iš dažniausių sprendimą persikelti į globos įstaigą lemiančių priežasčių literatūroje įvardijami sveikatos sutrikimai. Prastėjanti fizinė sveikata, padidėjęs pagalbos kasdienėje veikloje poreikis ir asmeninio pažeidžiamumo suvokimas dažnai paskatina vyresnio amžiaus asmenis svarstyti persikėlimo į globos įstaigą galimybę (Lee, 1999; Young, 1998; Jungers, 2010; Johnson ir Bibbo, 2014). Visuomenei senstant sveikatos problemos esant vyresnio amžiaus tampa vis aktualesnės – šių asmenų sveikatai daro įtaką lėtinės ligos, įvairios senatvinės demencijos, Alzheimerio liga, dažnai jie turi geriatrinių problemų (Jurgelėnas ir kt., 2006; Juozulynas ir kt., 2012). Svarbu atkreipti dėmesį, kad, staiga sveikatai pablogėjus (pavyzdžiui, insultas, kritimas), vyresnio amžiaus asmuo neturi pakankamai laiko pasirengti persikelti ir pasirinkti tinkamiausią ilgalaikės globos įstaigą, įvertinti visų šio sprendimo aspektų, pavyzdžiui, įstaigos tinkamumo, teikiamų paslaugų aktualumo ir kt. (Reinardy, 1995; Reed, Payton ir Bond, 1998; Jungers, 2010).

Fizinės sveikatos silpnėjimo sukelti apribojimai dažnai paskatina vyresnio amžiaus asmenis priimti sprendimą persikelti į globos įstaigą, nes jie mano, kad tada nebus našta savo šeimai ir draugams (Young, 1998; Jungers, 2010; Fraher ir Coffey, 2011). Young (1998) teigimu, bandydami įveikti dėl silpnos fizinės sveikatos atsiradusius sunkumus, vyresnio amžiaus asmenys dažnai dvejoja kreiptis pagalbos į kitus žmones, vadindami tai išdidumo reikalu arba nenoru atimti iš šeimos narių teisės gyventi savo gyvenimą. Nenoras būti našta šiuo atveju gali būti aiškinamas kaip troškimas apsaugoti savo, o ne kitų nepriklausomybę (Fraher ir Coffey, 2011).

Rečiau pasitaikanti persikėlimo į globos įstaigą literatūroje įvardijama vyresnio amžiaus asmenų priežastis – patiriama socialinė izoliacija ir viatvės jausmas. Nesutarimai su šeimos nariais ar didelis fizinis atstumas iki artimiausių giminaičių, nėra asmens, kuris galėtų pasirūpinti vyresnio amžiaus asmeniu (ypač aktualu naktį), turi didelę įtaką apsisprendimui persikelti į globos įstaigą (Scocco, Rapattoni ir Fantoni, 2006; Fraher ir Coffey, 2011). Vyresniame amžiuje patiriami psichosocialiniai pokyčiai – pasitraukimas iš darbinės veiklos, vaikų išsikėlimas iš namų, dažnai ir partnerio netektis – skatina didėjančią socialinę izoliaciją (Pivorienė, 2008). Taigi vyresnio amžiaus asmens sprendimą persikelti į globos įstaigą dažnai lemia įvairūs sąveikaujantys veiksniai.

Vyresnio amžiaus asmens dalyvavimas priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą

Anot Jungers (2010), individuali vyresnio amžiaus asmenų persikėlimo į globos įstaigą patirtis skiriasi, atsižvelgiant į jų gyvenimo kontekstą, turimus sveikatos sutrikimus ir laipsnį, kiek jie įsitraukė į sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimo procesą. Anot Rossen ir Knafl (2003), būtent dalyvavimas priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą ir pasiruošimo persikelti laipsnis yra vieni iš svarbiausių veiksnių, darančių įtaką vyresnio amžiaus asmens adaptacijos spartai ir sėkmei bei lemiančių jo tolesnį pasitenkinimą gyvenimu globos įstaigoje.

Dėl šių priežasčių svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad persikelti į globos įstaigą ne visada yra apgalvotas vyresnio amžiaus asmens sprendimas. Young (1998) teigimu, kalbant apie vyresnio amžiaus asmens persikėlimą į globos įstaigą, pagrindinė problema yra jo turimas pasirinkimo laipsnis – dažnai sprendimą priimant trūksta paties vyresnio amžiaus asmens įsitraukimo. Reinardy (1995) tyrimo duomenimis, globėjus arba žemesnį išsilavinimą turintys vyresnio amžiaus asmenys yra labiau linkę palikti sprendimą priimti kitam asmeniui – šeimos nariui arba profesionalui. Sprendimo priėmimo metu ligoninės skyriuje esantys vyresnio amžiaus asmenys taip pat turi mažesnį vaidmenį priimant sprendimą nei persikėlimo iš bendruomenės atveju (Reinardy, 1995; Wilson, 1997).

Young (1998) tyrimas atskleidė, kad sprendimas persikelti į globos įstaigą dažniausiai priimamas trimis būdais. Pirmieji du būdai yra susiję su didžiausia vyresnio amžiaus asmens kontrole priimant sprendimą – sprendimas priimamas individualiai arba įtraukiant šeimą ir artimuosius. Tokio tipo sprendimų priėmimą lemia vyresnio amžiaus asmens supratimas, kad yra didelis atotrūkis tarp jo gebėjimo savarankiškai pasirūpinti savimi bei buitimi ir jo globos poreikio. Po šios neatitikties įsisąmoninimo šeima ir artimieji buvo įtraukti ieškoti geriausiai poreikius atitinkančios globos įstaigos ir derinti persikėlimo smulkmenas. Jungers (2010) tyrimas parodė, kad vyresnio amžiaus asmenys, kurie buvo aktyviai įsitraukę į sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimą, turėjo pozityviausią persikėlimo patirtį. Vyresnio amžiaus asmenys, kurie turėjo reikšmingą vaidmenį priimant sprendimą, jautė kontroliuojantys savo gyvenimą, persikėlimo į globos įstaigą patirtį vertino kaip teigiamą ir nepatyrė didesnių iššūkių prisitaikydami prie gyvenimo naujoje aplinkoje (Andersson, Pettersson ir Sidenvall, 2007). Kaip teigia Rossen ir Knafl (2003), savanoriškas persikėlimas susijęs su sėkmingesne adaptacija globos įstaigoje, dažnesnėmis socialinėmis sąveikomis ir aukštesniu pasitenkinimu gyvenimu bei aktyvumu lygiu.

Trečiasis sprendimo persikelti į globos įstaigą priėmimo tipas pasižymi mažiausiu vyresnio amžiaus asmens įsitraukimu (Young, 1998). Fraher ir Coffey (2011) teigimu, dažnai esant tam tikroms situacijoms persikėlimo fakto komunikavimas išlieka problema, pavyzdžiui, kai vyresnio amžiaus asmuo yra hospitalizuotas dėl sveikatos sutrikimų, sprendimą persikelti į globos įstaigą dažniausiai priima jo vaikai, kurie nesikonsultuoja su tėvais ir nesuteikia pakankamai informacijos nei apie patį persikėlimo faktą, nei apie būsimą globos įstaigą. Tokiais atvejais sprendimas persikelti dažnai daromas skubotai, beveik neplanuojant, o tai turi neigiamų padarinių vyresnio amžiaus asmens gerovei ir adaptacijai po persikėlimo – sprendimas vyresnio amžiaus asmeniui atrodo netikėtas, jis jaučiasi bejėgis, nėra pasirengęs priimti globos įstaigą kaip savo naujus namus. Tarp literatūroje nurodomų nesavanoriško persikėlimo neigiamų padarinių minima lėtesnė adaptacija, retesnės socialinės sąveikos, žemesnis pasitenkinimo gyvenimu lygis ir pasyvumas

(Wilson, 1997; Rossen ir Knafl, 2003). Young (1998) tyrimas parodė, kad gyvenimu globos įstaigoje nepatenkinti vyresnio amžiaus asmenys nelaikė persikėlimo trokštamą, savanorišku ar teisėtu, taigi greičiausiai jautėsi neturį pasirinkimo susiklosčiusioje situacijoje.

Wilson (1997) tyrimo duomenys atskleidė planuoto ir neplanuoto persikėlimo skirtynes. Savo persikėlimą planavę vyresnio amžiaus asmenys prisitaikė ir priėmė savo situaciją greičiau nei tie, kurie patyrė neplanuotą persikėlimą (Wilson, 1997; Fraher ir Coffey, 2011). Persikėlimo neplanavę vyresnio amžiaus asmenys jautė, kad patiria per daug pokyčių vienu metu, dažniau išgyveno neigiamus vienašališkus, liūdesio, netekties jausmus. Wilson (1997) teigimu, greitesnė persikėlimą planavusių vyresnio amžiaus asmenų adaptacija gali būti nulemta to, kad jų adaptacija ir pasiruošimas gyvenimui persikėlus prasideda dar prieš fizinį persikėlimą į globos įstaigą. Netikėto ir neplanuoto persikėlimo atvejais vyresnio amžiaus asmuo neturi galimybės daryti įtaką sprendimui, kuris tiesiogiai veikia jo tolesnį gyvenimą ir gerovę. Tokioje situacijoje pažeidžiamas vyresnio amžiaus asmens autonomijos poreikis, taigi krenta ir jo gerovės lygis.

Rossen ir Knafl (2003) tyrimas atskleidė vyresnio amžiaus asmens dalyvavimo priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą ir tolesnės jo integracijos globos įstaigoje stiliaus sąsajas. Persikėlimo į globos įstaigą vertinimas (savanoriškas ar priverstinis sprendimas persikelti) yra viena iš esminių persikėlimo sąlygų, veikiančių ir formuojančių integracijos stilių. Visiškos integracijos stiliui būdingas persikėlimo kaip savanoriško sprendimo vertinimas, priklausymo naujam bendruomenei jausmas, pasitenkinimas naujaisiais namais ir aukštesnis socialinio ištraukimo lygis, o minimalios ar dalinės integracijos stiliui buvo būdingas persikėlimo dėl tam tikrų gyvenimo aplinkybių patyrimas, pavyzdžiui, silpnos sveikatos ar netinkamų gyvenimo sąlygų. Vyresnio amžiaus asmenys, kuriems buvo būdingas minimalus ar dalinis integracijos stilius, nesijautė esantys naujosios bendruomenės dalimi, jų pasitenkinimo gyvenimu ir socialinio ištraukimo lygis buvo žemesnis.

Taigi persikėlimas į globos įstaigą yra subjektyvus patyrimas, kurio sėkmei daro įtaką daugybė vyresnio amžiaus asmens aplinkos ir asmenybės veiksnių, iš kurių vienas iš svarbiausių yra jo dalyvavimo priimant sprendimą persikelti laipsnis. Galima pažymėti, kad dalyvavimas priimant šį sprendimą susijęs su autonomijos poreikio įvykdymu – gebėjimu daryti įtaką gyvenimą veikiančioms sprendimams. Jei dėl tam tikrų priežasčių vyresnio amžiaus asmuo negali dalyvauti priimant sprendimą persikelti į globos įstaigą, jo autonomijos poreikis nėra patenkinamas, o tai lemia gerovės lygio kritimą ir sunkumus adaptuojantis naujoje aplinkoje, nes asmuo nesijaučia kontroliuojamas savo gyvenimą. Taigi aktyvus dalyvavimas priimant persikėlimo sprendimą teigiamai veikia vyresnio amžiaus asmens adaptacijos sėkmę bei spartą naujoje aplinkoje ir lemia tolesnį pasitenkinimą gyvenimu globos įstaigoje.

Autonomijos, savarankiškumo ir kontrolės pokyčiai

Ryan ir Deci (2000) teigimu, skirtingoje aplinkoje yra skirtingos galimybės patenkinti susietumo, autonomijos ir kompetencijos poreikius – viena aplinka yra labiau apribojanti nei kita. Vienas iš esminių globos įstaigų kritikos argumentų ir vienas iš didžiausių rizikos veiksnių, susijusių su persikėlimu į globos įstaigą, yra ženklus savarankiškumo ir autonomijos lygio sumažėjimas. Autonomija yra esminis psichologinis poreikis, kuris turi būti patenkintas, kad būtų sudarytos sąlygos asmenybės vystymuisi, todėl gyvenimas globos įstaigose, kurios nėra suprantamos kaip savarankiškumą palaikanti aplinka, gali kelti iššūkį asmenybės augimui ir gerovei (Ryan ir Deci,

2000; Jungers, 2010). Scocco, Rapattoni ir Fantoni (2006) pabrėžia po persikėlimo į globos įstaigą sumažėjusios autonomijos įtakos svarbą vyresnio amžiaus asmenų mirtingumui padidėti.

Persikėlę gyventi į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys dažnai išgyvena kasdienio gyvenimo sprendimų priėmimo kontrolės netektį ir turi pasikliauti kitais žmonėmis siekdami patenkinti savo poreikius (Saunders ir Heliker, 2008). Johnson ir Bibbo (2014) parodė, kad net ir tie vyresnio amžiaus asmenys, kurie suprato, kad jiems reikia pagalbos, pavyzdžiui, persikėlę į globos įstaigą dėl silpnos fizinės sveikatos ir negalėjimo savarankiškai savimi pasirūpinti, teigė, kad buvo priklausomi nuo globos įstaigos personalo labiau nei tikėjosi ar norėjo. Autonomijos sumažėjimą vyresnio amžiaus asmenys vertino kaip smūgį jų savigarbai ir tapatumui – ši autonomijos apribojimo patirtis sukėlė nusivylimą, bejėgiškumą, frustraciją, pykčio jausmus (Saunders ir Heliker, 2008; Jungers, 2010; Johnson ir Bibbo, 2014).

Kaip vienas iš labiausiai autonomiją ribojančių ir vyresnio amžiaus asmenų prisitaikymą globos įstaigoje apsunkinančių veiksnių įvardijama globos įstaigų taisyklės ir nuostatai. Persikėlę į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys patenka į aplinką, kurioje yra tam tikras dienos režimas, ne visada sutampantis su jų įprasta dienvakarė, ir ši neatitiktis lemia kasdienio gyvenimo sprendimų priėmimo laisvės praradimo pojūtį (Jungers, 2010). Nors taisyklės laikomos svarbiomis ir reikalingomis palaikant tvarką globos įstaigose, o tam tikrais atvejais būtinos pačių globos įstaigos gyventojų saugumui užtikrinti, dažnai jos riboja vyresnio amžiaus asmenis ir sutrikdo įprastą jų dienos rutiną (Wilson, 1997; Lee, 1999; Fraher ir Coffey, 2011).

Anot Giddens (2000), refleksyvus „Aš“ projektas modernybės sąlygomis įgyvendinamas būtent įvairialypių pasirinkimų kontekste – pasirinkimo galimybė moderniaje pasaulyje yra fundamentali kasdienybės dalis. Tokie kasdieniai sprendimai – kaip praleisti laisvalaikį, kada bus pietūs, kas bus pietums, kada eiti pasivaikščioti ir kt., yra ne tik sprendimai, kaip elgtis, bet ir sprendimai, kuo būti. Negalėjimas kontroliuoti paprasčiausių kasdienio gyvenimo sprendimų ribojančioje globos įstaigų aplinkoje sukuria iššūkių ne tik vyresnio amžiaus asmens tapatumui, bet ir jo gerovei. Norėdami patenkinti savo poreikius vyresnio amžiaus asmenys tampa priklausomi nuo aplinkinių geranoriškumo. Šis priklausomybės nuo kitų patyrimas skatina supratimą, kad asmuo nebegali efektyviai atliepti naujos aplinkos iššūkių, taigi ribojamos jo galimybės tenkinti kompetencijos poreikį, t. y. poreikį kontroliuoti ir valdyti savo aplinką.

Kalbant apie dienos režimo kontrolę, Lee, Simpson ir Froggat (2013) tyrimo rezultatai atskleidė lyties veiksnio svarbą. Vyresnio amžiaus moterims tai, kad jos negali kontroliuoti dienos režimo, siejosi su anksčiau turėtų socialinių vaidmenų netekimu – jos pabrėžė tokių dalykų, kaip antai maisto gaminimas ir namų ruošos darbai svarbą savo kaip moters ir motinos tapatumui. Patiriami apribojimai ir kasdienės rutinos pokyčiai daro įtaką vyresnio amžiaus asmenų pasirinkimo laisvei ir pabrėžia tokių gyvenimo stiliaus elementų kaip rutininiai įpročiai ir veiklos būdai tęstinumo svarbą asmens tapatumui (Giddens, 2000). Kita vertus, kai kurie vyresnio amžiaus asmenys džiaugiasi galėdami atsisakyti namų ruošos darbų ir globos įstaiga jiems yra vieta, kur jie gali atsipalaiduoti ir pailsėti (Lee, 1999). Jungers (2010) tyrimas parodė, kad kai kurie vyresnio amžiaus asmenys, nepaisant patiriamų pokyčių, klesti persikėlę į globos įstaigą – jie ištraukia iš malonumą teikiančią veiklą, atranda naujų interesų sričių, kuria naujus santykius, padeda kitiems įstaigos gyventojams, ištraukia iš globos įstaigos valdymą.

Lee (1999) tyrimas, kuriame dalyvavo kinų tautybės vyresnio amžiaus asmenys, atskleidė kultūrinių veiksnių įtaką vertinant globos taisykles ir ribojantį dienos režimą. Dauguma kinų

globos įstaigos taisyklės priėmė visiškai jų nekvestionuodami, net jei taisyklės ir trukdė įprastai dienos rutinai ir netgi bijojo jas laužyti ar jų nepaisyti, o taisyklių, rutinos ir grafiko išmokimas buvo laikomas svarbia prisitaikymo prie naujo gyvenimo globos įstaigoje dalimi. Ryan ir Deci (2000) teigimu, autonomija, susietumas ir kompetencija yra universalūs poreikiai, tačiau priklausomai nuo laiko, subjektyvios patirties ar kultūros, jie gali būti išreiškiami skirtingai. Lee (1999) tyrimo rezultatus aiškino tuo, kad taisyklių išmokimas ir paisymas ypač aktualus vyresnio amžiaus kinams, nes kinų visuomenėje būdinga teikti didelę reikšmę disciplinai ir paklusnumui.

Kaip vienas iš galimų vyresnio amžiaus asmenų autonomijos globos įstaigose išsaugojimo būdų Riedl, Mantovan ir Them (2013) tyrime buvo įvardytas mobilumo palaikymas ir pabrėžtos galimybės palikti globos įstaigą bet kuriuo metu be globos įstaigos darbuotojo. Vyresnio amžiaus asmenys, kurie išsaugojo mobilumą ir nepriklausomybę lankydami kapines, keliaudami į savo ankstesnius namus, įvairias keliones, ekskursijas traukiniu ar autobusu, iš naujo apibrėžė savo autonomiją globos įstaigos kontekste. Wilson (1997) teigimu, dalyvavimas kuriant globos įstaigų taisyklės skatintų vyresnio amžiaus asmenų kasdienio gyvenimo sprendimų kontrolės jausmą, o kartu ir sudarytų galimybių tenkinti jų autonomijos ir kompetencijos poreikius.

Su mažėjančiu autonomijos ir kasdinių sprendimų priėmimo lygiu susijusios mažėjančios asmeninės erdvės ir privatumo problemos. Nemažai vyresnio amžiaus asmenų prieš persikeldami į globos įstaigą gyveno vieni savo namuose, o persikėlę į globos įstaigą buvo priversti dalytis vienu kambariu su keliais kitais įstaigos gyventojais. Ši patirtis sukelia daug nepatogumų – visi kambario gyventojai žino vieni kitų dienos planus, atėjus lankytojams nėra galimybės privačiai su jais pabendrauti ir pan. (Wilson, 1997; Fraher ir Coffey; 2011). Wilson (1997) tyrimas atskleidė, kad prisitaikymas prie sumažėjusios asmeninės erdvės ir privatumo stoka buvo problemiškas tiek persikėlimą į globos įstaigą planavusiems vyresnio amžiaus asmenims, tiek jo neplanavusiems, ir pabrėžė, kad globos įstaiga turėtų parūpinti privačius kambarius visiems gyventojams arba stengtis parinkti suderinamus kambario draugus.

Kita vertus, Lee (1999) tyrimas, kuriame dalyvavo vyresnio amžiaus kinai, atskleidė tam tikrus kultūrinius su privatumu susijusius skirtumus. Kinų vyresnio amžiaus asmenys neprieštaravo gyventi kartu ir dalytis asmenine erdve su nepažįstamais žmonėmis ir tyrimo metu apskritai nekėlė tokių problemų, kaip antai privatumo stoka ar autonomijos mažėjimas. Lee (1999) aiškina šį ypatumą kinų ir vakariečių kultūros skirtumais – kinų visuomenėse asmeninis pasirinkimas ir individualus veiksmas ribojami, o grupės mentalitetas išaukštinamas, t. y. kinų visuomenės yra stereotipiškai kolektyvistinės. Šios kultūrinės vertybės ir normos, panašu, darė įtaką kinų vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kartu su kitais globos įstaigos gyventojais vertinimui.

Socialinio tinklo pokyčiai:

šeimos nariai, kiti globos įstaigos gyventojai ir personalas

Persikėlęs į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmuo turi prisitaikyti ne tik prie naujos fizinės aplinkos, bet ir prie naujos socialinės aplinkos – žmonių, kurie gyvena ir dirba įstaigoje (Reed, Payton ir Bond, 1998). Vyresnio amžiaus asmens persikėlimas į globos įstaigą turi didelį poveikį jo socialiniams ryšiams – dažnai po persikėlimo santykiai su šeimos nariais ir draugais nutrūksta arba tampa gerokai retesni (Lee, 1999). Socialiniai ryšiai ir bendravimo aplinka yra gyvenimo stiliaus sudedamosios dalys, tad negalėjimas palaikyti įprastų socialinių ryšių dažnumo ir intensyvumo kelia grėsmę asmens tapatumo tęstinumo jausmui (Giddens, 2000). Nebegalėjimas palai-

kyti turėtų prasmingų socialinių ryšių neigiamai veikia susietumo poreikio tenkinimo galimybės, taigi ir vyresnio amžiaus asmenų gerovę (Ryan ir Deci, 2000). Wilson (1997) pabrėžia, kad labai svarbu skatinti vyresnio amžiaus asmenų šeimos narių ir draugų vizitus, užtikrinti komunikacijos su draugais ar šeimos nariais priemones. Tikėtina, kad tai padėtų užtikrinti vyresnio amžiaus asmenų tapatumo tęstinumą tarp praeities ir dabarties „aš“ jausmą ir tenkintų susietumo poreikį, taip kurtų gerovės jausmą.

Retėjančių santykių su šeima bei artimaisiais kontekste užmegzti naujų santykių tampa ypač svarbu. Johnson ir Bibbo (2014) teigimu, globos įstaiga yra vieta, kurioje gausu tarpasmeninių sąveikų su personalu ir kitais gyventojais. Vieni vyresnio amžiaus asmenys vertina padažnėjusias tarpasmenines sąveikas, nes jos suteikia galimybę susirasti naujų draugų, ir teigiamai vertina kitų žmonių buvimą šalia, nes namuose patyrė socialinę izoliaciją ir vienvės jausmą. Kiti padažnėjusias tarpasmenines sąveikas laikė nepaliekančiomis privatumo ir įkyriomis, taigi padažnęję socialiniai kontaktai priimtini ne visiems (Wilson, 1997; Lee, 1999; Lee, Simpson ir Froggat, 2013). Young (1998) pažymi, nors santykiai su kitais globos įstaigos gyventojais ne visada vertinami palankiai, vis dėlto jie yra svarbi gyvenimo globos įstaigoje dalis ir sklandų išikūrimą globos įstaigoje patys vyresnio amžiaus asmenys dažnai sieja su naujų draugysčių su kitais gyventojais užmezgimu.

Gana dažnai, persikėlę į globos įstaigą, vyresnio amžiaus asmenys atsargiai mezga naujas draugystes, nenori pasirodyti per daug įkyrūs, neturint palaikymo, pavyzdžiui, iš globos įstaigos personalo, jiems būna sunku kurti naujus ir prasmingus socialinius ryšius (Reed, Payton ir Bond, 1998; Lee, 1999). Asmenys, kurie po persikėlimo į globos įstaigą nesukūrė santykių nei su globos įstaigos personalu, nei su kitais gyventojais, negalėjo kompensuoti retėjančio kontakto su šeimos nariais, todėl išgyveno vienvės jausmą, šeimos narių ir draugų ilgesį ir jų socialinė izoliacija gilėjo (Wilson, 1997; Saunders ir Heliker, 2008). Todėl svarbu globos įstaigose sudaryti sąlygas kurti naujus socialinius ryšius, nes taip ne tik būtų kompensuojami retėjantys vyresnio amžiaus asmens kontaktai su šeimos nariais, tačiau būtų tenkinamas ir susietumo poreikis, t. y. būtų prisidedama prie jo gerovės.

Lygindami su kitais globos įstaigos gyventojais, vyresnio amžiaus asmenys yra linkę save išaukštinti: akcentuojama geresnė fizinė ir psichinė sveikata, dažnesni šeimos narių vizitai, jaunesnis amžius. Pastebėta, kad dažnai vyresnio amžiaus asmenys yra linkę vengti žymesnių sveikatos sutrikimų ar didesnį globos poreikį turinčių globos įstaigos gyventojų, nes bendravimas su jais sukelia emocinę įtampą ir verčia susimąstyti apie ilgai neišgyvenamą savo sveikatos pablogėjimą ir jo sukeltus iššūkius (Lee, Simpson ir Froggat, 2013; Riedl, Mantovan ir Them, 2013). Tai gali būti aiškinama tuo, kad persikėlę į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys patenka į aplinką, kurioje kasdien mato fizinę ar intelekto negalią turinčius žmones, ir tai skatina juos susimąstyti apie savo pačių ilgai neišgyvenamą sveikatos silpnėjimą. Toks atsiribojimas galimai yra būdas įtvirtinti savo tapatumą ir galią sukuriant tam tikrą atstumą ir viršenybę kitų globos įstaigos gyventojų atžvilgiu (Lee, 1999; Young, 1998; Andersson, Pettersson ir Sidenvall, 2007).

Vyresnio amžiaus asmenų ir globos įstaigos personalo santykiai kaip ir santykiai su kitais globos įstaigos gyventojais, skiriasi priklausomai nuo personalo vaidmens. Viena vertus, vyresnio amžiaus asmenys akcentuoja personalo naudą: personalas turi kartinį vaidmenį padedant naujiems globos įstaigos gyventojams susipažinti su naujosios bendruomenės kasdienybe ir tvarka, naujų santykių kūrimą per socialines ir poilsio veiklas, disciplinos ir tvarkos palaikymą ir pan.

(Young, 1998; Riedl, Mantovan ir Them, 2013; Johnson ir Bibbo, 2014). Andersson, Pettersson ir Sidenvall (2007) studijoje net ir gyvenimu globos įstaigoje nepatenkinti vyresnio amžiaus asmenys manė esant pranašumu nuolatinį personalo buvimą ir galimybę gauti pagalbą naktį gyvenant globos įstaigoje. Kita vertus, dažnai globos įstaigų personalas kritikuojamas už pernelyg didelę vyresnio amžiaus asmens dienos režimo kontrolę, aukštą paternalizmo lygį, konsultavimosi su jais priimant sprendimus stoką (Wilson, 1997; Johnson ir Bibbo, 2014).

Namų pojūčio kūrimas globos įstaigoje

Kadangi globos įstaiga turi tapti naujaisiais vyresnio amžiaus asmens namais, buvimo namuose pojūtis yra ypač aktualus persikėlimo į globos įstaigą aspektas. Šiuo požiūriu globos įstaigų prigimtis yra paradoksali: viena vertus, globos įstaiga yra socialines paslaugas teikianti organizacija, turinti savo struktūrą, vidaus taisykles, dienos režimą, kita vertus, ši organizacija turi būti kuo artimesnė namų aplinkai, kuri yra individualizuota ir kur kiekvienas gyventojas turi savo taisykles ir dienotvarkę. Minėtos autonomijos, kasdienio gyvenimo kontrolės ir privatumo netekimo patirtys sukuria didžiausią kontrastą namų – kaip autonomijos simbolio – prasmei: dažnai po persikėlimo į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys ilgisi kasdienio gyvenimo ir dienos režimo kontrolės, kurią turėjo gyvendami namuose (Jungers, 2010; Jonhson ir Bibbo, 2014).

Kaip teigia Jungers (2010), namai yra laisvės ir individualumo erdvė, kurioje neribotai reikiama autonomija, kontrolė ir privatumas, o griežta tvarka globos įstaigose šiuos elementus riboja. Young (1998) tyrime dalyvavę vyresnio amžiaus asmenys nurodė keturis svarbiausius namų jausmo elementus: fizinį komfortą, laiko ir energijos investavimą į aplinką, tarpasmeninės šilumos jausmą, pasireiškiantį meilės, giminystės ar draugystės forma, ir laisvę būti savimi. Kai globos įstaigoje šie elementai buvo įvykdyti, vyresnio amžiaus asmenys jautėsi kaip namuose ir savo adaptaciją prie naujos aplinkos vadino sėkminga.

Fizinis komfortas atspindi poreikių, gyvenamosios vietos apstatymo bei fizinio baldų išdėstymo atitiktį ir persikėlus į globos įstaigą įprastai siejamas su aplinkos suasmeninimu (Young, 1998; Lee, Simpson ir Froggat, 2013). Laiko ir energijos investavimas į aplinką buvo kitas svarbus namų jausmo elementas. Vyresnio amžiaus asmenys išreiškė mintį, kad namai yra tai, kas sukurama, ir kad požiūris į gyvenamąją vietą yra svarbus pozityviam aplinkos patyrimui. Šie du namų pojūčio elementai dažniausiai buvo įvykdomi atsivežant asmeninių daiktų iš namų į globos įstaigą (Wilson, 1997; Riedl, Mantovan ir Them, 2013). Aplinkos suasmeninimas per asociacijas su praeityje brangintais objektais gali užtikrinti tapatumo tęstinumo jausmą, kuris yra svarbus pereinamaisiais gyvenimo etapais (Giddens, 2000; Riedl, Mantovan ir Them, 2013).

Tarpasmeninės šilumos jausmas reiškė santykius su draugais ar kitais socialinio rato nariais, kurie nebūtinai gyvena kartu su vyresnio amžiaus asmeniu. Kaip minėta, persikėlus į globos įstaigą dauguma iki persikėlimo turėtų socialinių ryšių nutrūksta arba tampa kur kas retesni, tačiau globos įstaigoje yra galimybė užmegzti naujus socialinius ryšius. Laisvės būti savimi elementas, reiškiantis savęs atskleidimo kliūčių nebuvimą, buvo įvardytas esmine namų apibrėžimo sudedamąja (Young, 1998). Šį elementą globos įstaigose pasiekti sudėtingiau dėl jų ribojančių taisyklių ir struktūros.

Įdomu, kad dauguma Young (1998) tyrimo dalyvių sutiko, kad jų dabartinėje situacijoje galima aptikti atskirų namų jausmo elementų apraiškų, tačiau šį jausmą lengviau pasiekti, kai šalia yra šeima ar draugai, su kuriais sieja stiprūs emociniai ryšiai. Kaip teigia Johnson ir Bibbo

(2014), prisirišimas (angl. *attachment*) prie vietos ir namų jausmas kuriasi palaipsniui. Asmeniškai svarbių daiktų turėjimas padeda sukurti tapatumo tęstinumą laike jausmą ir tikėtina palengvina prisitaikymą prie naujos aplinkos.

Adaptacijos globos įstaigose procesas

Persikėlimas į globos įstaigą turėtų būti traktuojamas ne kaip vienkartinis įvykis, o kaip procesas, kuris sukuria daug iššūkių ir reikia nemažai adaptacinių pastangų iš vyresnio amžiaus asmens (Wilson, 1997; Young, 1998). Dažnai vyresnio amžiaus asmuo negali apsvarstyti visų sprendimo aspektų ir išsirinkti tinkamiausią globos įstaigą, ypač tais atvejais, kai persikėlimas yra atsakas į sveikatos krizę. Planavimas ir pasirengimas persikelti (tiek fizine, tiek emocine prasme) vaidina didelį vaidmenį adaptuojantis prie naujos gyvenamosios aplinkos, todėl svarbu, kad vyresnio amžiaus asmenys turėtų laiko apsibrasti su persikėlimo faktu.

Wilson (1997) tyrė pirminius vyresnio amžiaus asmenų perėjimo (angl. *transition*) į globos įstaigą procesus. Su penkiolika ilgam laikui į globos įstaigą persikėlusiu vyresnio amžiaus asmenų buvo atlikti giluminiai interviu – 24 valandos po persikėlimo, kartą per dieną kitas dvi savaites ir praėjus vienam mėnesiui po persikėlimo. Tyrimas parodė, kad perėjimas į globos įstaigas vyko trimis etapais. Sukrėtimo (angl. *overwhelmed*) etape dominavo emocinis atsakas į persikėlimą: vienatvės, liūdesio, baimės, netekties jausmai, verkimas. Prisitaikymo (angl. *adjustment*) etape dauguma naujųjų globos įstaigos gyventojų pradėjo internalizuoti persikėlimo patirtį, kurti naujus socialinius tinklus ir teigiamą požiūrį į savo ateitį ir kasdienį gyvenimą, pastebėti problemas, susijusias su kontrole ir autonomija globos įstaigoje. Pirminio priėmimo (angl. *initial acceptance*) etape naujieji globos įstaigos gyventojai pradeda ištraukti į globos įstaigos siūlomas veiklas ir susiranda naujų draugų, supranta, kad naujuose namuose turi ateitį, auga jų pasitikėjimas savimi. Buvo pabrėžta, kad persikėlimo į globos įstaigas neplanavę vyresnio amžiaus asmenys ilgiau užtrunka pereidami nuo vieno adaptacijos etapo prie kito, todėl adaptacija po neplanuoto persikėlimo gali reikalausti nemažai pastangų iš naujojo įstaigos gyventojų.

Young (1998) tyrime dalyvavo 21 naujas globos įstaigos gyventojas praėjus 3–9 mėnesiams po persikėlimo į globos įstaigą. Autorė išskyrė 4 etapus, kuriuos perėjęs vyresnio amžiaus asmuo sėkmingai prisitaiko prie gyvenimo globos įstaigoje ir susikuria joje namų pojūtį.

Pirmasis yra sprendimo etapas: atpažinus poreikį, kurio patenkinti dabartinėje aplinkoje nėra sąlygų, priimamas sprendimas persikelti į globos įstaigą, vyksta tinkamiausios globos įstaigos paieška ir pasirinkimas. Young (1998) pažymi, kad tik nedidelė dalis tyrime dalyvavusių vyresnio amžiaus asmenų sistemiškai tyrė įvairias globos įstaigų alternatyvas – dauguma pasirinko dabartinę įstaigą plačiau nesidomėję. Šio etapo trukmė gana skyrėsi, nes kai kurie tyrimo dalyviai planavo savo persikėlimą prieš keletą metų iki jo ir galėjo priimti informuotą sprendimą.

Pasiruošimas persikelti buvo antrasis etapas – vyresnio amžiaus asmenys parduodavo namą, rūšiudavo daiktus, juos paskirstydavo šeimos nariams arba pasiimdavo į globos įstaigą su savimi. Daiktų rūšiavimas buvo daugiausiai laiko trunkanti ir rečiausiai kitiems perleidžiama veikla. Vyresnio amžiaus asmenys, kurie negalėjo dalyvauti šiame procese, išgyveno nerimą, nes nežinojo, kur yra kai kurie jiems svarbūs daiktai.

Trečiasis etapas – fizinis persikėlimas – vyresnio amžiaus asmenų buvo laikomas lengviausiu iš visų etapų ir gan nereikšmingu persikėlimo į globos įstaigą elementu. Prisitaikymas prie išgyvenimų prieš persikėlimą ir po jo atėmė kur kas daugiau vyresnio amžiaus asmens energijos ir

laiko. Tai dar kartą pabrėžia persikėlimo į globos įstaigą kaip tęstinio, laiko imlaus proceso, o ne kaip įvykio traktavimą.

Ketvirtasis įsikūrimo (angl. *settling in*) etapas trunka nuo kelių dienų iki kelių mėnesių ir apėmė namų jausmo kūrimą per aplinkos suasmeninimą – daiktai su reikšminga istorija buvo kaip asmeninio tapatumo patvirtinimas. Vyresnio amžiaus asmenys susipažino su fizine, socialine ir kultūrine globos įstaigos aplinka, su kitais globos įstaigos gyventojais, atrado bendrumą su jais ir kūrė naujus socialinius ryšius. Tai skatino gyvenimo pokyčių priėmimą, apimančią naujos situacijos pripažinimą ir susitaikymą su ja. Su persikėlimu susiję gyvenimo stiliaus pokyčiai varijavo nuo keleto nedidelių iki gausybės pokyčių, reikėjo didelio asmeninio prisitaikymo. Užtikrinant sklandų persikėlimą į globos įstaigą, svarbu sudaryti sąlygas dabartinio ir ankstesnio gyvenimo stilių tęstinumui.

Interviu su 35 Saunders ir Heliker (2008) tyrime dalyvavusiais vyresnio amžiaus asmenimis buvo atlikti dukart pirmą mėnesį po persikėlimo ir kartą per mėnesį ateinančius šešis mėnesius. Autoriai akcentuoja vyresnio amžiaus asmens lūkesčių išsiaiškinimo prieš persikėlimą svarbą: svarbu pagal galimybes leisti vyresnio amžiaus asmeniui apsilankyti globos įstaigoje, pasikalbėti su kitais gyventojais. Pirmuosius tris mėnesius naujieji gyventojai išreiškė liūdesio, didėjančios priklausomybės ir gyvenimo tikslo netekimo jausmus. Globos įstaigos darbuotojai galėtų siūlyti geriausiai tinkamas veiklas, kurios suteiktų daugiausiai naudos. Ketvirtą–šeštą mėnesį po persikėlimo vyresnio amžiaus asmenys ima kurti paramos sistemas globos įstaigos bendruomenėje ir dalyvauti organizuojamose veiklose pagal savo interesus. Čia jiems svarbiausia turėti optimalų kontrolės lygį visais gyvenimo aspektais. Jeigu personalas daugiau dėmesio skiria bendruomenės jausmui kurti, tai gali veikti kaip vienvietės, izoliacijos prevencija.

Johnson ir Bibbo (2014) tyrimo metu buvo atlikti du pusiau struktūruoti interviu su 8 vyresnio amžiaus asmenimis: pirmasis – pirmas dvi savaites po persikėlimo, antrasis – praėjus 6–8 savaitėms nuo pirmo interviu. Pirmųjų interviu metu vyresnio amžiaus asmenys daug kalbėjo apie situacijos priėmimą ir prisitaikymą – tiek asmeninį, tiek prie įstaigos. Asmeninis prisitaikymas (angl. *self adjustment*) buvo vidinis pokytis, siekiant prisitaikyti prie gyvenimo globos įstaigoje, o prisitaikymas prie globos įstaigos (angl. *facility adjustment*) buvo prisitaikymo prie išorinių sąlygų globos įstaigoje procesas. Antro interviu metu paaiškėjo, kad vyresnio amžiaus asmenys adaptavosi prie naujos aplinkos, plėtojo įveikos strategijas, lygino gyvenimą globos įstaigoje su gyvenimu bendruomenėje, pradėjo kurti draugystes su kitais žmonėmis ir vertino saugumą naujoje gyvenamojoje vietoje. Buvo aišku, kad vyresnio amžiaus asmenims globos įstaiga nėra idealūs namai, nors antro interviu metu jie pradėjo suprasti, kad jiems reikiamo globos lygio jie negalėjo gauti gyvendami bendruomenėje.

Taigi prisitaikymas prie persikėlimo į globos įstaigą yra gana individualus. Naujo gyvenimo pradžioje vyresnio amžiaus asmenys patiria daug pokyčių – nauja aplinka, nauji žmonės, naujos taisyklės, namų ilgesys ir kt. Padedant jiems ištraukti į globos įstaigos gyvenimą, galima sudaryti galimybių atkurti įprastą gyvenimo stilių – užmegzti naujas pažintis, priprasti prie naujos dienotvarkės, atrasti naujos veiklos. Kita vertus, svarbu pažymėti, kad tapatumo rekonstravimo galimybės ir sąlygos susietumo, autonomijos, kompetencijos poreikiams patenkinti, taigi ir gerovei užtikrinti, priklauso tiek nuo paties vyresnio amžiaus asmens charakterio ypatumų, tiek nuo įvairių aplinkos veiksnių sąveikos, todėl sėkmingas prisitaikymas prie pokyčių persikėlus į globos įstaigą visada yra kompleksinė ir kiekvienu atveju labai individualiai išgyvenama patirtis.

Išvados

Vyresnio amžiaus asmenys persikelia į globos įstaigą dėl prastėjančios sveikatos būklės, kai nebegali pasirūpinti savimi ir buitimi. Persikėlimas į globos įstaigą vyresnio amžiaus yra sudėtingas procesas: vyresnio amžiaus asmuo yra priverstas nutraukti daugybę ilgalaikių ryšių, o užmegzti naujų ar palaikyti senus naujoje aplinkoje yra sudėtinga, nebegali turėti įprasto gyvenimo stiliaus, užsiimti mėgstama laisvalaikio ar socialine veikla, turi prisitaikyti prie naujo dienos režimo ir pan. Šie pokyčiai kelia iššūkių vyresnio amžiaus asmens tapatumui ir reikia didelių adaptacinių pastangų.

Dalyvavimas priimančią sprendimą persikelti ir pasirengimo persikelti laipsnis yra vieni iš svarbiausių veiksnių, veikiančių vyresnio amžiaus asmenų adaptacijos sėkmę ir spartą naujoje globos įstaigos aplinkoje ir lemiančių tolesnį jų pasitenkinimą gyvenimu globos įstaigoje. Daugiausiai pasitenkinimo persikėlimu jaučia ir greičiausiai globos įstaigose adaptuojasi tie vyresnio amžiaus asmenys, kurie turėjo galimybę įsitraukti į sprendimo priėmimo procesą. Įsitraukimo laipsniui turi įtakos tam tikri aplinkos ar vyresnio amžiaus asmens veiksniai, pavyzdžiui, persikėlimo planavimas, sveikatos būklė, išsilavinimas.

Persikėlę į globos įstaigą vyresnio amžiaus asmenys patenka į aplinką, kurioje yra tam tikras dienos režimas, reglamentuojama, kada keltis, kada eiti miegoti, kada bus pietūs. Šis režimas keičia įprastą vyresnio amžiaus asmens dienotvarkę, riboja galimybę kontroliuoti kasdienių sprendimų priėmimą, lemia nusivylimo, bejėgiškumo, pykčio jausmus. Vis dėlto privatumo ir autonomijos problemos globos įstaigose nėra kultūriškai universalios.

Vyresnio amžiaus asmens persikėlimas į globos įstaigą turi didelį poveikį jo socialinių ryšių dažnumui ir intensyvumui. Retėjant santykių su šeima ir artimaisiais, užmegzti naujų santykių tampa ypač svarbu – santykių nei su kitais gyventojais, nei personalu neturintys vyresnio amžiaus asmenys negali kompensuoti retėjančių santykių su šeimos nariais, todėl išgyvena vienvietės jausmą, patiria socialinę izoliaciją, neturi galimybių tenkinti savo susietumo poreikio.

Išaukštindami save prieš kitus globos įstaigos gyventojus bei vengdami bendrauti su didesnių sveikatos sutrikimų ar didesnį globos poreikį turinčiais globos įstaigos gyventojais, vyresnio amžiaus asmenys sukuria atstumą tarp savęs ir silpnesnių globos įstaigos gyventojų. Tikėtina, kad ši vengimo strategija sukuria tam tikrą viršenybę kitų globos įstaigos gyventojų atžvilgiu bei padeda įtvirtinti savo tapatumą ir vertę. Globos įstaiga turi tapti naujaisiais vyresnio amžiaus asmens namais, todėl svarbu sudaryti galimybę joje turėti kuo artimesnę namams aplinką. Tikėtina, kad ši turima galimybė užtikrins vyresnio amžiaus asmens gyvenimo stiliaus tęstinumo pojūtį ir palengvins adaptaciją.

Tyrimo rezultatų sugretinimas su Giddens (2000) tapatumo teorija bei Ryan ir Deci (2000) apsisprendimo teorija atskleidė, kad persikėlimas į globos įstaigą vyresnio amžiaus sukuria daug iššūkių vyresnio amžiaus asmens tapatumui – nutrūksta įprastas gyvenimo stilius, susiduriama su santykių, dienotvarkės pokyčiais, galimybių tenkinti autonomijos, kompetencijos ir susietumo poreikius apribojimais. Nors persikėlimas į globos įstaigą atveria naujų galimybių, pavyzdžiui, rasti draugų, išbandyti naujas veiklas, užtikrina saugumo jausmą, vyresnio amžiaus asmenys patiria daug iššūkių siekdami atkurti įprastą gyvenimo stilių globos įstaigoje, t. y. rekonstruoti savo tapatumą, bei patenkinti autonomijos, kompetencijos ir susietumo poreikius – patirti gerovę ribojančioje globos įstaigos aplinkoje.

LITERATŪRA

- Andersson, I., Pettersson, E., and Sidenvall, B., 2007. Daily life after moving into a care home – experiences from older people, relatives and contact persons. *Journal of Clinical Nursing*, 16: 1712–1718.
- Aminzadeh, F., Dalziel, W. B., Molnar, F. J., and Garcia, L. J., 2009. Symbolic meaning of relocation to a residential care facility for persons with dementia. *Ageing and Mental Health*, 13(3): 487–496.
- Cheek, J., Ballantyne, A., Byers, L. and Quan, J., 2006. From retirement village to residential aged care: what older people and their families say. *Health and Social Care in the Community*, 15 (1): 8–17.
- Fraher, A. and Coffey, A., 2011. Older people's experiences of relocation to long-term care. *Nursing older people*, 23 (10): 23–27.
- Giddens, A., 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
- Gruževskis, B., Orlova, U. L., 2014. Savarankiškumas – socialinės globos įstaigoje gyvenančių vyresnio amžiaus asmenų gyvenimo kokybės veiksnys. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 13(1): 113–132.
- Young, H. M., 2008. Moving to congregate housing: the last chosen home. *Journal of Aging Studies*, 12 (2): 149–165.
- Johnson, R. A., and Bibbo, J., 2014. Relocation decisions and constructing the meaning of home: A phenomenological study of the transition into a nursing home. *Journal of Aging Studies*, 30: 56–63.
- Jungers, Ch. M., 2010. Leaving Home: An Examination of Late-Life Relocation Among Older Adults. *Journal of Counseling and Development*, 88: 416–423.
- Juozulynas, A., Stukas, R., Jurgelėnas, A., Venalis, A. ir Tamulaitytė-Morozovienė, I., 2012. Pagyvenusių žmonių sveikata ir griuvimai. *Gerontologija*, 13(2): 103–106.
- Jurgelėnas, A., Juozulynas, A., Butikis, M. ir Greičiūtė, K., 2007. Senėjimas ir gyvenimo kokybė. *Gerontologija*, 8 (2): 92–96.
- Kanopienė, V. ; Mikulionienė, S., 2006. Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai. *Gerontologija*, 7(4): 188–200.
- Lee, D. T. F., 1999. Transition to residential care: experiences of elderly Chinese people in Hong Kong. *Journal of Advanced Nursing*, 30 (5): 1118–1126.
- Lee, D. T. F., 2001. Perceptions of Hong Kong Chinese elders on adjustment to residential care. *Journal of Interprofessional Care*, 15 (3): 235–244.
- Lee, D. T. F., Woo, J. and Mackenzie, A. E., 2002. A review of older people's experiences with residential care placement. *Journal of Advanced Nursing*, 37(1): 19–27.
- Lee, V. S. P., Simpson, J. and Froggat, K., 2013. A narrative exploration of older people's transitions into residential care. *Ageing & Mental Health*, 17(1): 48–56.
- Lowis, M. J., Edwards, A. C., Roe, Ch. A., Jewell, A. J., Jackson, M. I. and Tidmarsh, W. M., 2005. The role of religion in mediating the transition to residential care. *Journal of Aging Studies*, (19): 349–362.
- Vaškevičiūtė, L. ir Naujanienė, R., 2011. Vyresnio amžiaus žmonių apsisprendimo gyventi ilgalaikės globos namuose patirtys. *Tiltai*, 2: 107–124.
- Pivorienė, J., 2008. Pagyvenusių ir senų žmonių vaidmenų kaita šeimoje. *Socialinis darbas*, (7)1: 41–45.
- Reinardy, J. R., 1995. Relocation to a new Environment: Decisional Control and the Move to a Nursing Home. *Health & Social Work*, 20 (1): 31–38.
- Rijnaard, M. D., van Hoof, J., Janssen, B. M., 2016. The Factors Influencing the Sense of Home in Nursing Homes: A Systematic Review from the Perspective of Residents. *Journal of Aging Research*, 4:1–16.
- Riedl, M., Mantovan, F. and Them, Ch., 2013. Being a Nursing Home Resident: A Challenge to One's Identity. *Nursing Research and Practice*, 9.
- Ryan, R. M. and Deci, E. L., 2000. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1): 68–78.
- Rossen, E. K. and Knafl, K. A., 2003. Older Women's Response to Residential Relocation: Description of Transition Styles. *Qualitative Health Research*, 13 (1): 20–36.

- Saunders, J. S. and Heliker, D., 2008. Lessons Learned From 5 Women as They Transition Into Assisted Living. *Geriatric Nursing*, 29 (6): 369–374.
- Scocco, P., Rapattoni, M. and Fantoni, G., 2006. Nursing home institutionalization: a source of eustress or distress for the elderly? *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 21: 281–287.
- Reed, J., Payton, V. R. and Bond, S., 1998. Settling In and Moving On: Transience and Older People in Care Homes. *Social Policy and Administration*, 32 (2): 151–165.
- Žalimienė, L., 2007. Socialinės globos paslaugų pagyvenusiems žmonėms standartizavimas: Lietuvos praktika ir užsienio šalių patirtis. *Gerontologija*, 8(1): 44–54.
- Wilson, S. A., 1997. The transition to nursing home life: a comparison of planned and unplanned admissions. *Journal of Advanced Nursing*, 26: 864–871.

EXPERIENCES OF ELDERLY RESIDENTIAL CARE TRANSITIONS: A REVIEW OF LITERATURE

Jūratė Charenkova

Summary

Relocation to residential care facility in older age is considered as one of the most significant life transitions, that causes great deal of stress, depression and anxiety to the elderly. It is said, that transition to residential care facility is only slightly less stressful event than divorce or death of a spouse. After relocation older people are faced with a lot of unknowns in form of new people, new physical surroundings and new social demands. Relocation to residential care facility is a challenge for usual lifestyle: changes in one's social network, loss of autonomy, reduced opportunities of maintaining favorite activities, adapting to new social and physical environment, attempts to create new home in residential care facility demand a lot of adaptive efforts from the elderly. These are the most common challenges to identity and well-being of the elderly. On other hand, relocation to residential care facility not only creates new challenges for elderly people, but also creates a new opportunities in form of new friends, new activities and sense of security since in case of emergency there are always staff close by. So there are possibilities of reconstructing one's identity and maintaining well-being.

Keywords: elderly people, experience of relocation to residential care facility, residential care facilities, identity, well-being